

THEMANUMMER AGROFORESTRY

‘We willen bewijzen dat het kan’

INTERVIEW MET MAARTEN VAN DAM

Begin november is er een strakblauwe lucht met lage middagzon. Nog een beetje blad aan de struiken is fijn voor de foto. Verschillende teelten vormen mooie strakke rijen op een licht glooiend landschap. Ik ben op bezoek op boerderij Schevichoven in Leersum, gelegen tegen de oostkant van landgoed Broekhuizen. Het is een mooie dag voor een laatste maibeurt en andere winterklussen.

Begin november is er een strak blauwe lucht met lage middagzon. Nog een beetje blad aan de struiken is fijn voor de foto. Verschillende teelten vormen mooie strakke rijen op een licht glooiend landschap. Ik ben op bezoek op boerderij Schevichoven in Leersum, gelegen tegen de oostkant van landgoed Broekhuizen. Het is een mooie dag voor een laatste maibeurt en andere winterklussen.

De eigenaren Maarten en Eliëtte van Dam ontmoet ik in de opkamer van het oude jachthuis. Aan de grote tafel zie ik hun enthousiasme en overtuiging: ‘Het móet kunnen om regeneratief en financieel gezond te boeren. Dat is wat we willen aantonen.’ Samen met inmiddels zes medewerkers werken ze aan een regeneratieve permacultuur. Dat is een sterk gecultiveerde vorm van agroforestry in combinatie met meerjarige groenten, kruiden en vaste planten.

Maarten en Eliëtte

‘Het móet kunnen om regeneratief en financieel gezond te boeren.’

Ze investeren veel in onderzoek en ontwikkeling om te bewijzen dat deze werkwijze echt renderend kan zijn. Schevichoven is een boerderij die niet alleen de teelten en teeltcombinaties in de praktijk brengt, maar ook de bedrijfsvoering als geheel. Ze wil een renderend voorbeeld zijn voor boeren die willen omschakelen.

Om de bedrijfsvoering te monitoren heeft iedere rij een streepjescode die de medewerkers scannen als ze in die rij werken. Alles wordt gemeten: de activiteit, uren, kilo's en euro's. In de rekenmodellen gaan ze uit van alleen betaalde krachten en 30% uitval van de oogst. De invloed van de grondwaarde op de kosten is relatief klein. Het systeem gaat vermoedelijk 23.000 euro/ha/jaar kosten en moet uiteindelijk 30.000 euro/ha/jaar opleveren.

De eerste aanplant bestond uit 40 soorten met van ieder gemiddeld drie rassen. De houtige gewassen zijn voor het grootste deel struiken. Het gewenste percentage notenbomen was niet mogelijk vanwege zichtlijnen in het cultuurhistorisch landschap, zoals tussen Broekhuizen en de graftombe van Nellesteyn.

Sinds 2020 is al het nodige geleerd. Bij de volgende percelen zullen ze de gemengde

systemen geleidelijk per laag opbouwen in plaats van in één keer aanplanten. Het uiteindelijke systeem zal ook minder complex zijn. Een aantal soorten is uitgevallen voor de productie. Bijvoorbeeld de perziken zijn verloren gegaan door te veel nattigheid. De appelbes blijkt wat lastiger af te zetten. Het is zoeken naar de juiste balans tussen vereenvoudigen van het systeem ten gunste van de bedrijfsvoering, en het diverseren maken van het systeem ten gunsten van de ecologische weerbaarheid.

Op de arme zandgrond is het nodig de bodem te helpen opstarten met compost en lavameel. Worteldoek met snippers rond de aanplant is inmiddels vervangen door starten met een keer ploegen, klepelen en frezen, en inzaaien met een mengsel van klaver (stikstofbinder) en winterrogge (verbetering bodemstructuur). Het planten van enkele rijen maakt het mogelijk om dicht op de stammetjes te maaien met de speciale Pasquali trekker. De grootste uitdagingen zijn nog de arbeid, kennis en de afzet van relatief kleine en onzekere volumes.

Tip: Volg de praktijkervaringen van Schevichoven op social media. En lees verder op de website: schevichoven.nl.

VERSCHILLENDE VORMEN VAN AGROFORESTRY

Agroforestry is het bedrijfsmatig toepassen van bomen, struiken en andere meerjarigen in de landbouw. De Nederlandse term is boslandbouw. Veel mensen denken direct aan voedselbossen. Maar agroforestry kent veel meer mogelijkheden, die geïntegreerd kunnen worden in het agrarische bedrijf.

Denk aan biodiverse windhagen voor fruitte-
lers, voederhagen voor melkveehouders en
strokenteelt in de akkerbouw. Deze elemen-
ten kunnen de biodiversiteit op het bedrijf
vergroten en daarmee bijdragen aan de
veerkracht van het bedrijf. Ook kan een be-
drijf verbreden met een nieuwe teelt. Noten
zijn populair en worden regelmatig gecom-

bineerd met vee. Op de lange termijn geeft
dat een extra inkomstenstroom. Eenvoudige
agroforestry systemen zijn gemakkelijker
op te schalen en te mechaniseren dan com-
plexe systemen.

Voedselbossen zijn meestal gemengde sy-
stemen en daarmee arbeidsintensief. Dat is

interessant voor eigen gebruik, biodiversi-
teit, educatie en recreatie. Er is ruim interes-
se bij een breed publiek, veelal particulieren.
Verbrede bedrijven met een eigen winkel of
tuinderijen kunnen een strook met oogst-
bare bomen en struiken benutten om hun
klanten nog meer te binden.

Voor alle systemen geldt dat er beperkt vol-
wassen voorbeelden zijn. De kennisopbouw
is in volle gang. Voorlopig is agroforestry
nog pionieren. Elk initiatief start met de
wens van de boer en de mogelijke aanslui-
ting op de bedrijfsvoering. ■

WAARDE AGROFORESTRY VOOR DE AGRARISCHE SECTOR

**In het Kromme Rijnlandschap
zijn vooral fruitteilers en melk-
veehouders actief. Nu worden
bomen en struiken vaak gezien
als landschapsbeheer, naast de
bedrijfsvoering.**

Zowel voor nieuwe als bestaande land-
schapselementen is het interessant of
ze opnieuw een nuttige plek kunnen
krijgen in de bedrijfsvoering. Denk aan
dierenwelzijn, door beschutting en va-
riatie in het dieet voor de veehouderij,
biomassaverwerking in de eigen kring-
loop of plaagbeheersing in de fruitteelt
of akkerbouw. Deze toepassingen
zijn geen verdienmodel op zich, maar
kunnen op den duur wel bijdragen aan
verlaging van risico's en kosten.

Meerjarige oogstbare teelten, zoals
noten, hebben een lange aanlooptijd.
Een serieuze opbrengst volgt pas na
minstens 5 jaar en de afzet vraagt na-
drukkelijk aandacht. Met verbreding
van je bedrijf kan je je risico spreiden.
Ook voeg je een nieuw kennisgebied
toe aan je ondernemerschap.

Veel boeren ervaren weinig ruimte
voor extensivering en onzekere expe-
rimenten met de actuele grondprijzen
en mestwetgeving. Daarom willen
de stimuleringsregelingen voor agro-
forestry de aanlooptijd en het onder-
nemers risico compenseren. ■

VEILIG STARTEN MET EEN HAAG

**Iedereen kan meedoen met
agroforestry. Ook als gangbare
boer kan je beginnen met kleine
oppervlakten. Zeker als je al aan
landschapsbeheer doet, hoeft de
stap niet groot te zijn.**

Als melkveehouder kan je denken aan
een voederhaag langs het koeienpad.
Die kan je smal en kort houden. Ook de
lengte van de voederhaag bepaal je zelf.
De variatie in dieet is gezond voor de
dieren. De soorten in de haag kies je bij
jouw dieren en de grondslag. Combine-
ren met kruidenrijk grasland versterkt
de opbouw van een gevarieerd dieet. De
haag kan eventueel op de bufferstroken
langs sloten.

De koeien van Woudstra's Plaets bij de voederhaag

Als fruitteiler kan je denken aan de aanleg
van biodiverse windhagen; zeker als het
fruitperceel aan vervanging toe is. Stuur-
groep Kromme Rijnlandschap promoot dit
al sinds 2005 toen ze onderzoek liet doen
door de PPO naar functionele agrobiodi-
versiteit ter ondersteuning van de plaagbe-
heersing. Een aantal telers in onze streek

experimenteren hier al langer mee. Ook
zij combineren de hagen met bloemen-
stroken en als bodem bedekkende kruiden
tussen de rijen om de biotoop voor nutti-
ge insecten te vergroten. ■

**Neem contact op met de landschaps-
coördinator voor meer informatie.**

OVERLAP AGROFORESTRY EN LANDSCHAPSBEHEER

Bomen in de landbouw zijn niet nieuw. De overlap tussen agroforestry en landschapsbeheer levert soms verwarring op, zegt Marlies Blom van BoerenNatuur Utrecht Oost. Zodra een landschapselement productief is, past het niet meer binnen het gesubsidieerde agrarische natuurbeheer. Een voorbeeld van grijs gebied is de vraag in hoeverre de dieren aan de houtsingel mogen knabbelen zonder dat de boer zijn vergoeding verliest voor landschapsbeheer. Dit grijze gebied vraagt bewustzijn over hoe regelingen elkaar aanvullen. Hoofdvraag blijft: Wat heeft de boer nodig

en onder welke noemer van de regelgeving en subsidies past dat het beste?

Felix Hees van de Agrarische Natuur Vereniging Kromme Rijnstreek benoemt de mogelijkheid van betaalde ecosysteemdiensten naast de mogelijkheden van vergoedingen voor landschapsbeheer. Agroforestry kan bijdragen aan hogere doelen zoals klimaat, biodiversiteit en bodemverbetering. Dat is ook precies de reden dat er verschillende stimuleringsubsidies zijn voor agroforestry. Lees daarover op de achterpagina. ■

De walnoot smaakt bitter, de hazelnoot smaakt zoet. Op Veld 4 in Zoelen (bij Tiel) maken ze heerlijke olie van beide soorten. De hazelnoot olie smaakt naar onze bekende chocopasta, zelfs zonder de chocola. Melissa is vooral trots op hun walnotenolie; hun eerste professionele resultaat van de notenverwerking, geproduceerd met de kennis en ervaring uit Frankrijk.

Veld 4 haalt het meeste rendement met de verkoop van schone walnoten in de dop. Meestal in zakken van 5 kilo. Een groot deel wordt zo zelfs verkocht via bol.com.

Om tot een goed afzetbaar product te komen, kies je een walnoot met een gangbare omvang vanwege de verwerking én die goed gevuld is vanwege de bewaarbaarheid. Melissa noemt de Broadview, Coenen en Plovdiski, als bomen die het goed doen op hun terrein. De Buccaneer kies je als bestuiver en/of voor eigen gebruik. De dunnere schil kan je met de hand kraken.

Veld 4 teelt op zware klei. Het huisperceel ligt tegen Amsterdam Rijnkanaal aan. Dat zorgt voor een lagere grondwaterstand. Het perceel heeft de structuur van greppelland met 1 a 2 rijen per rug. Greppelland is minder handig voor de oogst, maar wel beter voor de groei. Alle wortels hebben bodemlucht nodig en walnoten zijn extra gevoelig voor hoge en/of wisselende grondwaterstand. Voor de oogst is het belangrijk om een gladde grasmat te hebben. Op Veld 4 oogsten ze machinaal in 3 keer met ongeveer 5 dagen ertussen. De oogst begint als de eerste schillen beginnen te barsten. Zo zorgen ze dat ze de kraaien voor zijn.

Als je notenteelt overweegt, moet je je goed realiseren dat het lang duurt, voordat je kan

oogsten. Goed bodemonderzoek, rassenkeuze en oogstmethode in relatie tot de omvang, zijn input voor het ontwerp van de aanplant. Op Veld 4 was de eerste serieuze oogst in het 9e jaar. Als je een goede kwaliteit kan leveren, hoeft je volgens Melissa, je geen zorgen te maken over afzet. Zelf wassen, drogen en eventueel kraken is wel handig.

De hazelnoot krijgt nog weinig aandacht in de agroforestry beweging. Met z'n ronde

Werkboek Renderend Landschap

Meerwaarde uit landschapselementen is geen schaalbare agroforestry, maar wel een mogelijkheid voor bijverdienste met oa de houdbare producten van ons project Lekker Landschap op basis van teelt van inheemse kruiden in de onderbegroeiing van landschapselementen. Ons praktische werkboek is nog te koop.

Meer info op: lekkerlandschap.nl.
Of neem contact op.

COLUMN

DOOR DE DROMEN HET BOS (NOG) NIET ZIEN

Steeds vaker word ik gebeld en gemaïld met vragen over voedselbossen en andere vormen van agroforestry. Fijn om te merken dat mensen nadenken over agrarisch gebruik van bomen en struiken. Goed voor de biodiversiteit, het landschap, het klimaat en (hopelijk) ook goed voor de eigenaar.

Ik maak wel onderscheid tussen agroforestry van agrarische bedrijven en voedselbossen die vaak door particulieren worden aangelegd. Veel vragen over voedselbossen komen van nieuwkomers in onze streek die een paradijsje willen aanleggen en soms zelfs daarmee hun brood willen verdienen. Zo'n mooie droom moet wel eerst landen.

Kennis en goed advies is daarbij erg belangrijk. Niet alles wat op internet staat klopt! Met mijn 25 jaar ervaring en opleidingen in groen en landschap, mogen jullie dat van mij wel aannemen. De realiteit is heel hard werken voor beperkte oogst. Lang niet alles lukt en het duurt meestal langer dan bedacht. Beste mensen, realiseer je dat voedsel telen een vak is. Hoe gemengder de aanplant is, hoe meer handwerk en kennis nodig. Iedere hardwerkende boer en teler heeft jaren opleiding gevolgd bovenop de ervaring van eerdere generaties.

Wat is er zeker nodig? Begin met kennis van het gebied, welke grond ligt er, hoe nat of droog is het, waar ligt het in het landschap etc. En wat past in het omgevingsplan op jouw plek? Zeker als je wilt gaan verdienen, kies dan goede adviseurs die uitgaan van reële verwachtingen en risico's. Als je weet wat je wilt oogsten, kan je een goed stappenplan maken. Betekent dat dan dat we dat we maar niet met agroforestry en voedselbossen aan de gang moeten. Neen absoluut niet! Maar pas als de droom geland is kun je werken aan een reëel plan. Ik help je graag op weg. ■

Walter Jaaltink
Landschapscoördinator
M: 06 21 84 20 45
E: info@krommerijnlandschap.nl
krommerijnlandschap.nl

HELPENDE HANDJES IN DE LANDBOUW

COLUMN

Vrijwilligers en voedselbosbouw, ze zijn onlosmakelijk verbonden. Ook in het jonge voedselbos in aanleg bij Natuurplaats Binnenbos komen veel vrijwilligers over de vloer, in alle seizoenen en van allerlei pluimage.

Wat doen ze zoal in ons voedselbos? Bomen en struiken planten uiteraard, met de hand en veel toewijding. Maar ook windsingels snoeien, snoeimateriaal verwerken in takkenrillen, wilde planten zaaien in potjes, vervolgens de zaailingen uitplanten, mulchen, in de zomer het hogere gras rond struiken en bomen platduwen, de eerste bessen oogsten. Zoals in elk voedselproductiesysteem is er altijd wat te doen.

Wie zijn al die vrijwilligers? Gepensioneerden die iets voor de natuur willen doen, nieuwsgierige buurtbewoners, jonge mensen op zoek naar een baan in de natuur inclusieve landbouw, iets minder jonge mensen op zoek naar een beter evenwicht tussen hoofd en handen, jonge ouders die willen bijdragen aan de toekomst van hun kinderen, kritische studenten die het fenomeen voedselbos van dichtbij willen ervaren en enthousiastelingen die een eigen voedselbos willen starten.

Kan een voedselbos zonder vrijwilligers? Ongetwijfeld. Het is zonder

meer efficiënter en sneller, het geeft minder gedoe en aanloop op het erf. Maar het is minder gezellig. De werkelijke meerwaarde van vrijwilligers ligt dieper; stuk voor stuk vertrekken ze met stevig ontzag voor "werken op het land". Ze banjeren door de modder, ze trotseren wind en regen, ze hebben roze wangen en gloeiende spieren, ze beseffen hoe groot een

hectare is. Kortom: ze kijken met andere ogen naar de moeite die het kost om voedsel duurzaam te verbouwen. En dat is precies wat we nodig hebben in de gepolariseerde discussie over de landbouw. ■

Kaat Biesemans-Hoogewijs
voedselboswachter
natuurplaatsbinnenbos.nl

ZELF AAN DE SLAG MET AGROFORESTRY

De provincie Utrecht stimuleert bomen in de landbouw met de mogelijkheid voor planvorming en aanplantsubsidie voor agroforestry. Dat doet zij via het nieuwe Agroforestry Netwerk Utrecht (ANU). Bram Wendel is de provinciaal coördinator en mag kosteloos adviseren over agroforestry. Hij organiseert regelmatig kennissessies en excursies om van elkaar te leren. Boeren kunnen zich aanmelden bij het netwerk.

Het Agroforestry Netwerk Utrecht biedt nu nog de unieke kans om nieuwe bedrijfsplannen voor agroforestry te verzorgen met financiering van de Provincie Utrecht. Neem contact op met Bram Wendel voor een intakegesprek en de subsidie-mogelijkheden. ■

Bram@boeren-bos.nl
06 28 34 50 10

Bram Wendel - coördinator Agroforestry Netwerk Utrecht

FINANCIERING BOMEN PLANTEN

Voor de aanplant van bomen en struiken zijn er verschillende subsidieregelingen. In het artikel hierboven lees je de mogelijkheden voor agroforestry en hoe Bram Wendel je kan helpen.

In Utrecht hebben we het Platform Groenblauwe Dooradering waar je zowel het plantmateriaal als de arbeid van de aanleg van landschapselementen 100% vergoed kan krijgen. Neem contact op met de landschapscoördinator of het collectief: BoerenNatuur Utrecht Oost. Plantmateriaal van meerbomen.nu wordt geoogst door vrijwilligers in de natuur bij jou in de buurt. Op de website meerbomen.nu vind je waar je kunt helpen oogsten en wanneer de ophaaldagen zijn.

Ook de organisatie Hoopheggen is sinds kort actief in Utrecht. Heb je een plek voor een heg van minimaal 200 meter lang en 2 meter breed? Bekijk dan de voorwaarden voor deelname en 50% financiering op de website: hoopheggen.nl/bied-een-plek/

Keuzestress met al die mogelijkheden of val je net buiten de voorwaarden? Mail naar: info@krommerijnlandschap.nl ■

VOORLICHTINGS- AVOND BOMEN PLANTEN

Iedereen met grond kan bomen en struiken planten. Het plantseizoen loopt nog, al moet je niet lang meer wachten. Kom op 21 januari naar de voorlichtingsavond: Bomen planten voor je bedrijf en/of mooi in het landschap, in het dorps huis De Toekomst in Langbroek. Deze wordt georganiseerd door de Stuurgroep Kromme Rijnlandschap met BoerenNatuur Utrecht Oost en het Agroforestry Netwerk Utrecht.

De avond gaat over (eenvoudige) agroforestry, kleine landschapselementen en erfbeplanting. Leer hoe je bedrijfsactiviteiten kan ondersteunen met bomen en andere houtige gewassen. Of hoe je je omgeving mooier kan maken voor je klanten, en je eigen gezin. Ook kan je je aanmelden voor het maken van een plan of financiering ervan. Meld je aan via de website: krommerijnlandschap.nl. ■

OPROEP

OOK **LEADER**
KAN HELPEN MET
VERGROENEN

Vanuit het Europees subsidieprogramma LEADER Utrecht Oost is subsidie beschikbaar voor innovatieve projecten op het platteland en in de dorpen.

De periode ondersteunt LEADER ook nieuwe verdienmodellen op en rondom het boerenerf (denk aan natuurinclusieve en klimaat-adaptieve vormen van landschapsbeheer en landschapsgebruik) en initiatieven die bijdragen aan een circulaire en lokale voedselketen. Verder gaat het vooral om initiatieven die de saamhorigheid en verbinding tussen mensen versterken (zoals voorzieningen in de dorpen), initiatieven gericht op 'nieuwkomers' op het platteland of initiatieven die het platteland op de kaart zetten en (be)leefbaar maken.

Kijk voor meer info op
www.leaderutrechttoost.nl